

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
„РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“
Известна със слогана „Investing in the future of Bulgaria“

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Философски факултет
Специалност „ФИЛОСОФИЯ“
Учебна дисциплина
„СВЯТ, ЕЗИЦИ, ОНТОЛОГИИ“
Преподавател: Проф. СЕРГЕЙ ГЕРДЖИКОВ

Тема 08.

ЕЗИКОВА ОТНОСИТЕЛНОСТ

План

Езикова относителност

Лексикална относителност

Граматична относителност

Реална езикова относителност

Лекция 8. ЕЗИКОВА ОТНОСИТЕЛНОСТ –

ГРАМАТИКА И ЛЕКСИКА

„Думите не са просто вятър. Думите имат какво да кажат. Но ако това, което имат да кажат не е установено като неизменно, тогава казват ли в действителност нещо? Или те нищо не казват? Хората предполагат, че думите се различават от писукането на малките птички, но има ли това някакво значение, или не? На какво се основава Дао, на това че ние имаме лъжа и истина? На какво се опират думите, на това, че имаме правилно и грешно? Как може Пътят да изчезне и да спре да съществува? Как могат да съществуват думите и да не са усвоими? Когато Пътят се състои от дребни постижения и думите зависят от суетната им употреба, тогава ние получаваме истината на Конфуцианците и Моистите. Това, което някой нарича справедливост, друг нарича неправда; това, което някой нарича зло, друг нарича добро. Но ако искаме да променим фактите в положителна посока или да ги изменим в отрицателна, тогава най-доброто средство за целта е яснотата.” (Джуандзъ, Глава втора)

Езикова относителност

Един език е координатна система за определяне (означаване).

Вън от езика като координатна система изразите са неопределени. Безотносителните знаци, думи, изрази, твърдения, са без значение.

Един език е определен относно друг език. Една виртуална позиция е определена спрямо друга.

Този принцип изключва от определеност висящите изказвания, които се правят относно различни езици или неутрално срещу света. Тук се игнорира определеността в света извън езика. Той изключва наличието на свръх-език, неутрален език или абсолютен език“ (§ 99).

Тук координатите за определяне, по аналогия със Специалната относителност, са *граматически категории* от типа *име* и *глагол*, които синтезират изкази с форми като S–V–O. Техни променливи могат да са: лице–число–род–падеж; време–наклонение–вид. Стойности на тези променливи могат да са: 1-во лице, единствено число, мъжки род, именителен падеж; сегашно просто време, изявително наклонение, несвършен вид. Ясно е, че от език на език променливите варират, варират и 'константите'.

Всяко описание е валидно и се осъществява в езика, в един език, в приетия за инерциален език. Преводът на езиков израз от един език на друг е подобен на трансформацията на координати по системата от правила на Лоренц. В езиковата реалност такива правила за преобразование са речниците. Преводът на роден език е начинът, по който се разбира изказване на непознат език. Това съответства на измерването на координати на точка, на разстояние, времетраене и състояние в Специалната теория на Относителността. Само в приет за инерциален език е възможно да определим значение, референция, изказ, описание, и да ги съпоставим с перцепциите.

Преходът от един език в друг е неопределен, доколкото всеки език е неопределен спрямо света.

Съчетаването на различни езици в един изказ носи неопределеност и е недопустимо за формални езици.

Отвъд абсолютизма и релативизма

Няма универсален език, абсолютно значение, референт. Няма определеност в универсални категории, в хетерогенни езикови смеси. Няма определеност на език без отношение към друг език, няма определеност в един език без отношение към контекста на самия език. Отделната дума е лишена от фиксирано значение, определеността расте в изречението и още повече в реч или текст.

Езиковата относителност, развивана от Боас, Сепир и Уорф и от друга страна от Куайн като онтологична относителност може да се определи като '*виртуална езикова относителност*' – определ-еност на знаците спрямо други знаци в изказ. Тук се фокусираме във взаимната определеност на знаците, а не в отнесеността им към квалии. Отнасянето на всички културни феномени в

културната антропология към 'човешката природа' тук се определя като *реална относителност*. Тук се фокусираме в 'жизнен процес' като източник на смисъла на езиковите форми.

Ако не се артикулира детайлно, концепцията за 'езикова относителност' става релативизъм, който е в противоречие с положението за 'човешка природа'. В *Language* (1921) Сепир отнася езиците към един свят пред езиците. Не може да се утвърждава и не е налице безбрежна езикова относителност, ако езиците се отнасят към един свят.

Струва си опита да се доведе до край концепцията за относителността, като се завърши и аналогията са Айнщайновите две теории. Общата теория на относителността е обща, защото завършва и допълва Специалната: тук законите на природата вече са едни и същи за всяка система, а не само за *инерциалните системи* (които се движат равномерно и праволинейно).

Това не е правено досега.

'Реална относителност' – ограничаване на относителността

Реалната отнесеност ограничава и завършва неограничената и незавършена картина на виртуалната отнесеност. Тя обединява езиковите феномени в едно глобално поле на човешка форма.

Реална относителност на знакови форми: смисленост на знаковите форми като моменти от човешки жизнен процес – разпознаване, описание, обяснение, дейност.

В контекста на 'реална относителност' се използва понятието 'човешка форма'. Това понятие е развито в цяла серия мои работи: *Смъртен опит* (1994), *Граници на науката* (1995), *Научното обяснение на света* (2000). Терминът 'реална относителност' пряко е съотносим със 'виртуална относителност'.

Налице е неотменна, глобална и характерна за хората гравитация на всички езикови актове и форми, независимо от цялата огромна културна и езикова относителност, към споделяната от нас, човешките същества, форма.

Изследването на 'реалната езикова относителност' е разпознаване на формата на човешки живот в най-разнообразни форми на говорене. Това не значи приемане на един език за универсален, а групиране на езици (артефакти) в семейства от форми, обединени от едно гравитационно поле – *човешка форма*.

Това е перспектива за описване и обясняване на фактите на разнообразие заедно с фактите на единство между езиците и културите.

Езикова относителност и човешка форма

Всичко, което се казва, се казва в 'този език' (виртуална относителност). Всичко, което се казва и прави, се казва и прави от някого някъде в човешка общност: 'аз–тук–сега' (реална относителност).

Дефиниция 5. *Реална позиция*: момент-място на живеене като човешко същество: 'аз–тук–сега'.

Човек 'винаги е сега и тук' в живения от него и обитаван от всички живи същества свят. Тук и сега той синтезира човешката си форма и заедно с това своя 'екземпляр' от човешкия свят, в който са 'проецирани' другите човешки и другите живи индивиди.

Всяко човешко и навярно всяко живо същество синтезира свой 'екземпляр' от този свят съобразно формата си.

Жива форма: форма, чиято динамика е ре-синтез на самата форма срещу спонтанното ѝ разпадане.

Реалният процес е ре-синтез на жива форма. Всичко, което се живее, се живее в 'това тяло', съзнава от 'това съзнание', прави от 'този субект', от 'този аз'. Това поставя граници на езиковото разнообразие – в естествените езици присъства центърът на говорещия и оттук асиметрията S–O (S–V–O). Тази структура не е езиков абсолютен – тя не е константна в различните езици, а просто доминира (Гринбърг). Но тя е ярко свидетелство за гравитацията на езиковите форми към човешката форма. „Аз–правя–нещо“ става формулата на реалната позиция. Светът е животът, той е жизненият процес на човешка форма.

Всеки живот е раз-членен в своето пространство-време и в това разчленяване участват езиците. Думата за нещото вече е артефакт, оформен от трайни форми на ре-синтез. Това е 'употреба', 'работа на думата', единствено в която тя е дума, има значение и смисъл. Така се концептуализира онова,

което у Витгенщайн е 'употреба', езикова игра' и 'форма на живот'. В крайна сметка животът има само една форма – ре-синтез на живата форма.

Виртуална езикова относителност

Виртуална отнесеност: определеност на един знак към друг или към система от знаци в координатната система (език).

Доколкото определянето е отнасяне, различни отнасяния дават различни определения. Неотнасянето е неопределеност. Безотносителното е неопределено.

Дефиниция 9. *Виртуална позиция*: момент-място на знаков акт в координатна система на език: 'тук–сега–означавам–това'.

Езикът е относителен спрямо света. Речта постоянно реферира. Думата е спрегната с други думи. Изречението е отнесено спрямо думата. Писмеността е относителна спрямо речта. Поведението е относително спрямо общуването. Езикът се отнася до езикова общност, която исторически води към културна общност. Културната общност пък е отнесена към човешката форма.

Това са само моменти от мрежата относителности и отношения в езика и спрямо него. Тук целта не е да се изследват те систематично, това се прави в лингвистиката.

За отправна точка се приема естествено и спонтанно позицията на местното описание, местната култура в 'покой' и 'дрейф'. Това е аналогично на *Специалната относителност* в механиката на Айнщайн. Културата се разбира не отвън, а отвътре, чрез собствени смисли. Това разбиране не е интерпретиране на знаци и изкази, не е превод, а е живеене с въпросната културна форма.

Говоренето е ментално-телесно и е неразложимо в това отношение.

Реално речта изразява не голо мислене, а всичко, което наричаме 'човешки смисъл': име на човек, повикване, съобщаване, споделяне, помощ, доминиране, организиране на дейност, творчество...

Класическа грешка е да се поставя езика в двойката 'език–мислене' и оттук още една грешка е да се търси *произхода* на езика, и то спекулативно, чрез *понятия* за език и мислене (Вилхелм фон Хумболдт). Никакъв експеримент не може да се организира от тази постановка, защото няма да можем да регистрираме език без мислене и колективно мислене без език. Никакви археологически или палеоантропологически данни не могат да редоположат мислене и език. Факт е, че в наличните днес човешки общности няма племе без език. Не може да се каже кое е първо – мисленето или езикът – това е въпрос извън възможност за решаване.

Несъзнаване на местните категории

Гостът 'осъзнава' несъзнаваната местна граматика. Той е принуден да я осъзнае, защото тя е проблем за него, когато учи този език. Това, което той осъзнава като правилно и неправилно граматически, за местните хора е *естествено* и *неестествено*, приемливо и неприемливо в речта.

Разбира се, знаенето на приемливото и съзнателното му използване е осъзнаване, но не задължително като граматически правила. Една локална относително затворена култура *няма как да рефлектира своя език като местен в неговата различност от другите езици*. Хората от племето могат да знаят за хора от други племена с други езици и даже да знаят такива чужди езици. Но не се осъзнава, че граматиката ни подрежда живота, и то по не характерен за други общности начин.

Почти сто процента от нас, западните хора, не осъзнават локалния характер на 'нещо' 'причина', 'възникване', 'съществуване', 'изчезване'. Също така не осъзнаваме местни категории като 'Бог', 'природа', 'култура', 'Аз', 'личност', 'добро', 'зло' и т. н. За нас това са общочовешки категории. Но такива категории отсъстват от езиците и мисленето на повечето от незападните хора.

Езиковите умения не са знания за езика, а за езиковото поведение.

Детето не се учи на понятие за ходене, а на ходене. То изработва навици за динамики на тялото. То не знае *как ходи*, а знае *да ходи*. Ние не знаем как улучваме баскетболния ринг с топката, а можем да го правим.

Малките не учат граматика и нямат съзнание за общи правила. Те получават обаче навици за спазване на формите на изказ. Ако не са научили, че се казва: „Станах от леглото“, те казват „Слязох от леглото“ по аналогия, без да са го научили, по силата на запазването на формата на израза, когато се говори за предишен момент. Те не си създават понятие за 'минало време на глагола' и даже не различават 'глагол' като граматична единица. Те проумяват формата, запомнят я, вместо да учат абстрактното понятие за нея.

Езикът – 'генетична програма'

Паметта за езика е като генетичната програма за говорещата го общност. Речта е като потока на информация за синтез на живата форма. Местният език е генофонд на една култура, подобно на генофонда на популацията. В този смисъл езикът е 'априори', но това е *относително* априори.

Речта организира информационно колективната дейност по синтеза на общия живот – практики за оцеляване, обичаи, обучение, семейство, управление, култове, празници, обреди.

Естественият език е високо подредена сложна структура, предназначена за изразяване и съобщаване на всевъзможен опит в рамките на общността. Той е структурно-функционална знакова система, предназначена за предаване на опит и споделяне на социални функции.

Вариантност и разтваряне на 'езика'

Елементарни ситуации са изказуеми като различни положения. В един и същ език се реализират различни изкази на едни и същи сетивни аранжimenti. В различни езици се отделят различни обекти. Така в английския кракът се дели на 'leg' и 'foot', крак до глезена и самия глезен, до върха на пръстите. В българския език има цял 'крак', включващ в себе си 'глезен'.

В крайна сметка, има ли в света 'глезен', или няма? Има ли 'leg' или няма? Няма, разбира се. Кое не значи, че крака ми го няма, нито значи, че англоговорещият вижда някакъв друг човешки крайник... По същия начин няма и 'крак', няма граница между живота на крака и живота на тялото.

Но истината е още по-чудна. Няма и 'човешко тяло' като нещо отделно и самостоятелно. Какво е човешкото тяло във не-човешките тела? Неопределено като човешко. Какво е то във земята, от въздуха, от водата, от храната? То няма да се е родило. На чужда планета то просто ще се превърне в купчина вещество или ще се изпари.

Езикът не е познание в класическия гносеологичен смисъл.

Когато езикът се приема като познание, той ни изненадва и обърква. Ако приемем за познавателно твърдението: „Аз виждам дърво“ и потърсим обекта му във феномените, ние затъваме безнадеждно. Къде е Аз, къде е виждането и къде е дървото? А после идват въпросите: А какво е Аз-ът? А какво е дървото като обект на виждането? А какво е виждането?

Елементарното познавателно изречение: „Аз виждам дърво“ е напълно относителен израз за съобщаване, с който 'споделям' иначе несподелимото си изпитване на света в момента 'сега' и в мястото 'тук'.

Езикът *не изразява* пряко проумяването на реалния свят. Познанието без обособяване на 'познание' тече постоянно *е самото живеене*. Все пак езикът е създаден не за да си говорим сами, а с другите, и не за да мислим, а да говорим. Мисленето тече и в образи, и в понятия, и в думи, и в представи, и в спомени, и в желания, и в каквото си поискате, даже в каране на колело. Когато мислим говорейки, ние подреждаме колективно действие или опит, и изговорените познания са комуникативни актове. Когато изграждаме и попълваме езикова концепция, ние не навлизаме в реалност, външна на познанието, а обогатяваме нашия опит в едно културно пространство-време.

Изказите са онтологично варианти.

„Аз виждам дърво“ казва същото като „Дървото е виждано от мен“. Изказите в жива ситуация съставляват езика, а не речниците и граматиките. *Няма единствено значение на една дума* (без да абсолютизираме). *Различни по форма ситуации*: разговор, обяснение, колективно действие, записване, интерпретиране, превод, са различни ситуации и различни семантични мрежи. Понятието

’езикови игри’ на Витгенщайн е съществено ново в западното философско разбиране за езика. Струва ми се, че тук за пръв път във философията на Запада се преминава от есенциално рефлексивно разбиране на езика в контекста на познанието, към контекстуално жизнено разбиране в контекста на ’формите на живот’. Наистина поразително – двацет и пет века работа на философии и науки и никакви пробиви на разбирането на езика към релативността. Думата ’игра’ на Витгенщайн тук не е буквална, защото това не са игри, в тях няма самоцел, нито строги правила.

Значенията на думите се определят в обособени жизнени процеси и са различни в различни жизнени процеси (’контексти’). Няма универсален език, който да покрива всички игри, има такъв за семейство игри с близки значения на думите. Тази постановка разчиства пътя след столетия погрешен фундаментализъм от платонистки, картезиански и хегелиански тип.

„В езика всичко може да бъде и иначе” (Витгенщайн)

Експеримент. „Облак се движи в небето“ е прост изказ на едно ясно възприятие. Но макар и не очевидно, даже ’облак’ и ’небе’ са имена, които са културно релативни. Един туземец може да каже: „Горе облачее“, или: „Небето се вълнува“, или „Белият пухкав дух броди в синия ефир“, или кой знае какво. Варианти на изказ на възприемането на движещ се облак в небето на български език: „Облак се движи в небето“; „Облачно е“; „Може да вали!“; „Виждам облак, движещ се в небето“; „Виждам бяла пухкава подвижна маса в небето“.

’Игрите’ на езика не са строго определени, нямат фиксирани правила и твърди граници. Цялата езикова страна на ’формата на живот’ е не фундаментална, а функционална. Важно е не дали ще кажеш: „Тухла!“; или „Дай една тухла!“; или „Ако обичаш, дай ми една тухла!“; или: „Тук ще трябва да сложа още една тухла“, а да сигнализираш да ти донесат тухла, за да продължиш да строиш.

Можеш да минеш и без заповед и въобще без говорене. Така че това не е изобщо езикова игра. Но може и без думи.

Езикът – инерциална система за подреждане в света.

Местният език ни задължава какво да определим в едно изречение. Това е елементарен факт в лингвистиката. В български трябва да определим неща като деятел, действие, обект, число, род, време. В други езици сме длъжни да определим падеж, но не и род. Това задължаване ограничава хоризонта на изразяване.

То безсъзнателно се вкоренява като възглед-рамка на езиковата общност. Например ние сме убедени в съществуването на Аз, на външни обекти срещу Аз-а, на действието и на времето. Други общности са убедени в съществуването на ’духовете’, но не и на времето.

’Този език’ – е ’инерциалната система’ в езиковата относителност. Човешките изказвания са налице в ’този език’.

Знакова система: множество от подредени знаци за създаване на неограничен брой изрази според езикови правила: 0–1 в двоичната бройна система, 0 – ... 9 в десетичната система, АБВ...Я в българската азбука, набор от жестове в езика за глухоними, наборът от пътни знаци.

Принцип на виртуалната относителност:

Знаковите форми са определени относно език.

Формата на света е една и съща за един локален език и не е определена във от езиците.

Не е смислено определянето на нещо абсолютно срещу свят – без изходен език. По подобен начин не е смислено определянето на положение или скорост без отнасяне към координатна система.

Тези дефиниции и формулировката на виртуалната относителност водят към следните формулировки на езиковата относителност.

Релативистична формулировка: Думите определят какво има в света, защото делят света по особен, обичаен, местен начин (Сепир, Уорф).

Виртуална формулировка: Думите в естествения език определят какво има в света.

Реалистична формулировка: Смесената в потока на живота реч определя какво става в локална форма на глобалния човешки живот.

Думите в една общност си имат естествени контексти. Когато избираме една дума за ползване, тя повлича други думи-партньори, с които е свързана. Това, при необичайна употреба, прави

въпросния обичаен словесен контекст неадекватен. Той пречи на новото значение, натрапва се, прави 'шум'.

Моментност и локалност на изказите – виртуална относителност

Изказите се правят в 'езикова форма', във 'виртуална позиция'. Не може просто да се каже: „Иван Петров е“, защото няма да е определено и така няма да е вярно. Иван Петров, този до мен, е жив, което значи, че ще умре и така неговото 'е' става неразривно от неговото 'не е'.

Изреченията относно 'битието' на Иван Петров имат смисъл само когато са конкретни времево и пространствено. „Иван Петров живя от 1925 година до 2000 година“. „Той беше светла личност“. „Аз го помня, той е в спомените на близките си“.

Виртуално 'Иван Петров' е и след своята смърт. Но преди раждането си Иван Петров несъмнено отсъства от света.

Относителност на 'вектора' на означаването. Наивната теория на знака отнася *име към предмет* или понятие, но това не е очевидно. Сосюр чертае два противоположни вектора между означавано и означаващо. Но векторите се оказват повече: „Тъй като езикът е система, всички елементи на която са взаимно свързани и където стойността на единия произтича само от едновременното наличие на другите, ... как се случва, че определената стойност се смесва със значението, т. е. с противоположността на звуковия образ?“ (Сосюр 1992, 144–145).

Няма пръв или общ език.

В света няма 'пръв език', нито 'общ език'. Визирането на пръв или всеобщ език е идеализация. Тя се корени в несъзнаването на условността, местността и временността на субекта, на общността, на местния език. При това е възможно и е действително една езикова общност да се идентифицира с 'говорещите хора', с 'разумните', със 'цивилизацията', със 'света' и да вземе собственото описание за универсално.

Липсата на пръв и на общ език значи липса на неутрална база или абсолютна координатна система за определяне на дума или фраза, описание или конкретен език в пространството на езиковите феномени. Това е и Специалната относителност.

Кодифициране на езика санскрит

Индийска традиция – Панини. Индийската граматика възниква преди гръцката и следователно може да се реши отчасти въпросът с универсалността на граматиката – очевидно гръцката не е нито универсална, нито първа.

Но дали гръцката идея за универсалност е налице и в индийската? Интересно е да видим в каква форма се е създала индийската граматика и дали в нея са отбелязани аналогични въпроси и категории?

Pāṇini, पाणिनि, систематизаторът на граматиката на *санскрит*, е произхождал от Гандхара и е живял през 520–460 г. пр. Хр. Той формулира с удивителна прецизност 3959 правила на морфологията в своя труд *Ashtadhyayi* ('*девет глави*'), един от основните текстове във Ведическата традиция. Днес това се определя като първи труд по дескриптивна и генеративна лингвистика. Заедно с предшествениците си (Nirukta, Nighantu, Pratishakyas) той е основоположник на самата история на лингвистиката.

Панини споменава много свои предшественици и може да се предполага, че индийската граматика се е зародила няколко века преди Панини. След Панини е имало поне дванадесет различни граматически направления, мнозинството от които, ако не всички, са се опирали на граматическото учение на Панини; до нас са достигнали около хиляда древноиндийски граматически трудове.

„Макар че, доколкото ни е известно, индийската и гръко-римската граматика са възникнали и са се развивали независимо една от друга, те имат редица общи черти. Както и в Гърция, в Индия се е обсъждал въпроса, устроен ли е езикът 'по природа' или 'по обичай'. Подобно на александрийските учени,... индийските граматисти са съставяли речници и коментари към древноиндийските свещени текстове (най-древните от тях – Ведийските химни – са били създадени няколко века по-рано).

Древноиндийските граматисти са различавали в санскрит *имена* и *глаголи*, при което определенията на име и глагол много напомнят Платоновите определения: името е субект, глаголят е предикат. (Освен име и глагол, индийските учени са отделяли още две части на речта: *предлог* и *частици*.) В две отношения древноиндийското учение за езика е превъзхождало европейското: в областта на фонетиката и в областта на изследванията на вътрешната структура на думата...

Древноиндийската класификация на звуците на речта се явява по-разработена, точна и обоснована, отколкото всички нам известни класификации, които са се предлагали в Европа (или, доколкото ни е известно, където и да било) до края на XIX в., когато европейската фонетика е попаднала под силното влияние на древноиндийските лингвистически трактати, малко преди това открити в Европа и преведени на ред европейски езици. Що се касае до анализа на думите, в това отношение индийските граматисти са направили много повече, отколкото е било необходимо за изпълнение на своята начална задача – съхранение в неприкосновеност на езика на древните свещени текстове. В граматиката Панини разглежда не само езика на Ведите, но и съвременния му език.

Описвайки санскритската граматика на Панини, граматистите често твърдят, че по своята пълнота (в пределите на главния ѝ предмет – вътрешната структура на думите), последователност и лаконичност тя силно превъзхожда всички граматика, написани до днес. Основната част на тази граматика се състои примерно от 4000 правила (някои от които много кратки) и списъци на изходните форми ('корени'), при което в правилата се съдържат препратки към едни или други корени (тази част на граматиката на Панини е твърде специфична и се отличава с висока формалност, затова тя може да се разбере само с помощта на коментарите, съставени от последователите на Панини). Правилата са подредени по такъв начин, че сферата на действие на всяко правило се определя или уточнява от предходните правила...

Езикознанието от XIX в. е заимствало много от трудовете на древноиндийските граматисти. Обаче такива принципи на граматиката на Панини като пълнота, последователност и лаконичност са характерни по-скоро за относително скорошни лингвистични работи, а не за трудовете на компаративистите от XIX в.“ (Лайонз 1972, 38–39).

Езиковите умения не са знания за езика, а за езиковото поведение.

Детето не се учи на понятие за ходене, а на ходене. То изработва навици за динамики на тялото. То не знае *как ходи*, а знае *да ходи*. Ние не знаем как улучваме баскетболния ринг с топката, а можем да го правим.

Малките не учат граматика и нямат съзнание за общи правила. Те получават обаче навици за спазване на формите на изказ. Ако не са научили, че се казва: „Станах от леглото“, те казват „Слязох от леглото“ по аналогия, без да са го научили, по силата на запазването на формата на израза, когато се говори за предишен момент. Те не си създават понятие за 'минало време на глагола' и даже не различават 'глагол' като граматична единица. Те проумяват формата, запомнят я, вместо да учат абстрактното понятие за нея.

По подобен начин децата се учат да лъжат. Те осъзнават, че има разлика между мислене и говорене и че другите хора имат друго мислене. Например майките не дават детето да слага в устата си сламки. Детето научава това и слага сламки в устата си скришом. Детето не учи понятието за забрана. То учи, че майка му реагира лошо на подобни действия.

Естественният език е приет спонтанно като мрежа за определяне на понятията. В естествената реч пространствените и времевите думи са спонтанно смесени и така хората се ориентират адекватно в континуума на опита. В писмеността, основана на абстрактни азбуки, пространство и време могат и се отделят като универсални същности, категориални сфери. Така писмените култури оформят един мощен пласт на описание, който постоянно ресинтезира описан свят, а не непосредствено живян свят.

Несъзнаване на относителността на 'езика'

Още от Сосюр насам езикът се отнася към менталното като когнитивна структура. Оригиналната функция на говоренето обаче не е 'познанието', а общуването и в него се формулират конкретни, контекстуално смислени знания.

Не го съзнаваме, но даже елементарна фраза като: „Моето име е Петър“ не стои пред феномен, а е послание към друг човек. Къде в пространството и времето са ’аз’, ’име’ и ’Петър’? Наистина това са моменти от една когнитивна ментална структура, но тя има смисъл само заедно с други: ’аз–ти’, ’име–глагол’ и ’Петър–Иван’. Мислим това, за да ни разграничават от другите. Казваме това, за да го знае другият.

Погрешно вярваме, че казаното просто отразява видяното: „На масата има чаша вода“. Но къде виждаме неща като ’на’ ’масата’ ’има’ ’чаша’ ’вода’? Изразяване, означаване и описване нямат автономен смисъл в нашия индивидуален живот. Гледането на чашата вода на масата, изчистено от езика, е гледане без ’чаша–вода–на–масата’. Това показва дестилацията на перцепцията от езика.

Лексикална относителност

Няма буквално нито една дума, която да е валидна безотносително.

Това е масивно потвърждение на развиваните тук положения на виртуалната и реалната относителност: „Виртуална езикова относителност’ е взаимна определеност между думи, изказвания и езици. Езиковата относителност е *виртуална* по отношение на *реалната*. Думата в един език стои заедно с друга дума срещу обект, изречението стои заедно с друго изречение срещу феномен, описанието – заедно с друго описание срещу форма в света“ (§ 98).

Знак, дума, изказване; понятие, твърдение, описание са определени в координатната система на локален език. Формата на света е една и съща за един локален език и не е определена въвн от езиците.

Има характерни факти, които не могат да се обяснят въвн от относителността. Такива са фактите на чисто релативната природа на някои езикови форми.

Първо, липсват обекти на служебните думи – частици, предлози, следлози – те са отношения, при това многопосочни и контекстуални.

Второ, липсват обекти на граматическия род.

Трето, липсват обекти на падежите – те са отношения.

Привидно съществуват обекти на съществителните, прилагателните, местоименията, глаголите. Но отглаголните съществителни и глаголите от съществителни и прилагателни размесват тази базова структура. Самите обектите в различни езици са различни.

Сосюр осъзнава езиковата относителност

Езиковата относителност не е особено откритие, но е нещо коренно различно от огромната класическа и съвременна метафизика. Философски неизкушен човек, Фердинанд дьо Сосюр изглежда свободен от философските предразсъдъци в Европа в началото на ХХ в. Той даже не поставя за дискусия въпроса за неопределеността на езика спрямо света и на относителността на езиковите форми, в пряка противоположност на масивното разбиране за езика като отражение на мисълта и за мисленето като отражение на същности в света. „Не само двете области (мисъл и звук – С. Г.), свързани от езиковия факт, са смътни и аморфни, но и изборът на даден звуков отрязък за дадено понятие е свършено произволен. Ако не беше така, понятието стойност би изгубило нещо от своята същност, тъй като би съдържало елемент, наложен отвън. Но в действителност стойностите остават изцяло относителни и ето защо връзката между понятието и звука е напълно произволна.

На свой ред произволността на знака ни помага по-добре да разберем защо единствено социалният факт може да създаде езикова система“ (Сосюр 1992 143).

Според Сосюр езиковият знак свързва акустичен образ и понятие. Означаващото няма материален характер, а е психически отпечатък на звука – представа получена от сетивата ни. Следователно знакът има двустранна природа – отношение между означаващо и означаемо. Обектът не влиза в същността на знака, но знакът има отношение към обекта чрез понятието. Така езиковият знак няма материален характер, а е двустранна психическа същност (цит. пр., 96).

Феномен или същност ’език’ в нашия ум, няма – има памет за езика, има речево мислене. Реалният език не може да е в мълчаливото мислене с думи. Реалните думи са говорни знаци, подадени към другите.

Думите на хората са модулирани звуци. Ако снемем честотната характеристика на една дума, тя ще изглежда като сума от насложени звукови вълни. Реално думите не са по-различни от шум. 'Думата' е виртуална форма, която *става жива чрез разбиране*.

Думата не 'замества', а виртуално определя референта си.

Това важно определение е постигнато в рамките на опозицията реално–виртуално. Приетото в семиотиката и лингвистиката определение за знака като *заместващ обекта* е неточно. Знакът може да стои само вместо друг знак. В шахмата можем спокойно да заменим пешката с парче дърво, с условието, прието и от партньора, че това е 'пешка'. Тук един знак се заменя с друг, стои вместо него. Но да определяме самия знак с това, че 'стои вместо обекта' (виж § 36), е подвеждащо. Думите 'сто лева' не могат да стоят вместо стоки за сто лева. Да 'стои вместо' може само онова, което може да замести реално онова, вместо което стои. Реалните сто лева, истинските знаци за стойността на стоките, не стоят вместо тези стоки, а само означават, че те са наши, ако имаме стоте лева.

Знаците *не заместват нещата* – те са техен *виртуален корелат*, включен в система така, че да проектираме организиране в нещата и с тях.

Езикът не отразява света.

Езикът – 'обективно познание'? Класически предразсъдък относно езика е, че той отразява света или изразява обективно състояние на нещата и обективни същности в света. Силна форма на това схващане намираме в *Логико-философски трактат*. Това е грубо заместване на естествената ситуация на общуването в колективното действие с изкуствената ситуация на 'познанието' и тази грешка е по принцип отстранена от късния Витгенщайн (*Философски изследвания*).

'Базовото' говорене във формата: „Подлог–сказуемо–допълнение“ не е универсално за езиците. То не изразява обективни субекти и обекти, предмети и свойства. В изречението: „Аз ще дебна елена отляво“ 'Аз' е подлог (деятел), 'ще дебна' – действие (сказуемото), 'елена' – обект (пряко допълнение), 'отляво' – обстоятелствено пояснение. Това разчленяване съвсем не означава универсални същности като субект, действие, обект, свойство. Къде в изречението „Вали“ са тези същности? В китайското изречение: „Моя тетрадка червена“ сказуемо е 'тетрадка червена', където изобщо няма глагол.

'Езикова мрежа'

Езикът работи само относително. Философията и науката на ХХ век постигат относителността в различни форми и в ред понятия. В хуманитарните изследвания такива са 'контекст', 'интерпретация', 'интерпретативна система'. Такива са и аналитичните понятия 'езикова мрежа' и 'концептуална схема'.

'*Интерпретативна система*' заедно с аналогични понятия ('концептуална схема', 'езикова мрежа') е разбираема в рамките на езиковата относителност и определима като *виртуална позиция* на местен език или елемент от език (част I). Под 'интерпретативна система' можем да разбираме процеса на интерпретиране на суровите данни от света. Реално няма сурови данни от обективен свят, а *конфигуриран според живата форма на възприемателя свят*. В сетивните възприятия няма осъзната граница между данни и интерпретация. Това е ефект на относителност, която не се съзнава вън от жизнена, проблемна ситуация на отнасяне. Например в общуване с чужденец в една среда се забелязват разлики в регистрацията на 'неща' и 'събития'.

Езикът спонтанно се включва във възприемането и то вече носи интерпретация. Няма възможност от такава интерпретация на чисто индивидуално ниво – тя е плод на колективен живот. Например възприеманата 'роза' е интерпретация на сетивна форма, а 'цвете' е пък интерпретация на 'роза' – двата реда интерпретации са социални конвенции.

Несъмнено в различните езици може да варира лексикалната и граматичната структура на израза на едно и също възприятие. Тези граматически категории в техния синтез (синтаксис) правят подредба на описание на света. Категориалните опозиции не отразяват света. Не го отразяват и обикновените думи. Но като цяло или в коренната си форма езикът *изразява света*.

Думите относно сетивните референти

Думите са несъизмерими със сетивните си референти, но и неотделими от тях. Думите не делят реалния свят на обекти, няма как думата 'ябълка' да действа на един феномен, например кръгло-зелено-твърдо-кисело. Думата 'ябълка' обаче по наше решение сочи и се свързва асоциативно в ума с въпросната видяна, пипната и вкусена форма. *Щом думата веднъж е свързана с тази форма, самата форма някак се фиксира като определена форма.* Възприетото със сетивата се до-определя от думата, на ниво, където то вече не е сетивно, а някакъв вид 'информация', която мозъкът обработва заедно с думата.

Има разлика между сетивните качества или сетивните модалности. Има друга разлика между всички тях и мисленето. Има трета разлика: *между сетивните модалности и знаците.* Това тук е означено като разлика между реално и виртуално. То осмисля елементарния факт: „Думите не приличат на нещата, които изразяват“. Но още не е осъзнато, че между думите и сетивните форми (плюс мисленето) има пропаст. Нищо казано не може да се види или помирише. Нищо зримо не говори. Знакът никога не докосва света.

Но как така 'не докосва', когато в нашия ум знакът се смесва неразлично с възприятието и с понятието? Така, както се наслагват звук, картина, миризма, вкус, въпреки модалните си разлики. Видяната форма не докосва миризмата ѝ, а мисловната форма не докосва видяната, чутата, осезаваната форма (с отчет на известно смесване между модалностите, *синестезия*, която тук не е важна). И все пак нашият мозък смесва думите със сетивните възприятия до неразделимост: ябълката става дума-форма. Мозъкът свързва по този начин ръката, лъка и стрелата, когато стреляме, макар че лъкът и стрелата никога не стават част от тялото.

Разликата е изключително важна за разбиране на езика и познанието. Това е разлика между живот и артефакт, реално и виртуално. Тя наследява метафизични опозиции като 'материално–идеално', 'телесно–духовно', 'природа–култура', погрешно хипостазирани в ранг на онтологични абсолюти. Езиковите феномени са виртуални, но са поставени в реалния процес на живота, като определят и организират човешкия общностен живот. Виртуално–реално са само взаимноотнесени понятия, а не битийни същности.

Можем да кажем, че думите спадат към реалност, различна от тази на сетивните възприятия и мислите. Можем да кажем условно, че думите са виртуални, а възприятията са реални. И все пак в потока на нашия ментален живот думи, форми, звуци и миризми вървят заедно.

Думите се намесват в света.

Думите безсъзнателно се 'намесват в света', като отделят в потока на различените квалитетни групи с имена на неща и процеси. Ние не можем или много трудно можем да отграничим думата за нещо от самото нещо. Това е така въпреки цялата несъизмеримост между говорене и усещане. Касае се за несъвършенство на самото категоризиране на областите 'език' и 'свят'. Реферирането създава определение: нещо–процес, знак–оръдие със значение, предназначение. Границите и с тях определенията между феномени се прокарават в крайна сметка от езика.

Експеримент с 'прозорец'. Да се опитаме да намерим границата между думата и нещото 'прозорец'. Доколкото думата фиксира нещото 'прозорец', няма такова разграничение. Разбира се, изговарянето на 'прозорец' не значи явяване на такъв, но явяването на прозореца в нашия свят е неразривно свързано с определянето му като 'прозорец', т. е. прозрачна форма на стената на жилището, през която виждаме навън и слънчевата светлина прониква вътре. Прозорецът е артефакт, поставен в света от сетивни форми заедно с предназначението и думата си. Хората, които не правят прозорци, не живеят в къщи с прозорци и никога не са виждали прозорец, няма как да знаят това и когато видят прозорец за пръв път, те не знаят какво е това. Те съвсем адекватно възприемат прозореца като форма, но не като определен артефакт. Възможно е да си помислят, че една част от стената е оставена незазидана, но защо? Възможно е те да не видят стъклото и чак след внимателно опипване и обяснение да възприемат нещото 'прозорец', когато е и моментът на научат и думата. Думата върви в комплект с тълкуването на това нещо по предназначението му. Между нея и нещото има 'заплитане' и по-точно тя е 'в нещото', във вещта 'прозорец', иначе прозорец няма да има.

Същото се отнася и до самата 'стена', до 'масата', 'стола' и 'огнището'. Естествено, жителите от джунглата, които живеят в палатки от растения и не ползват маси и столове, няма да знаят тези неща и няма да ги възприемат, освен като видими форми.

Експеримент с 'език'. И така, език ли е гримасата на шимпанзето, отправена към друго шимпанзе? Този въпрос е за границата на 'езика' ('кое е език?'), но той не е решим по никакъв начин, освен езиково. От езиковата ситуация на думата 'език' – етология, антропология, лингвистика – зависи дали ще определим въпросната гримаса като език. Няма същност 'език', на която да се позовем, извън говоренето за 'езика'.

Отрицателното значение на това е 'езикова корупция', в която думите ни пречат да възприемем нови неща. Например пленник е отвлечен от далечно племе и виждайки светъл правоъгълник на стената, той казва: 'прозорец', и това му пречи да възприеме новото нещо. Той очаква да е нещо като прозорец, но се оказва, че е нещо като идол или като нищо познато.

Опозицията език–свят е нереална.

Няма език вън от света и няма свят, независим от говорещите езика. Това не става извън разбирането за относителност, виртуалност и реалност.

Първо, делението 'език–свят' е условно и не разпознава света заедно с езика, а като две реалии. То следва класическия паралел мислене–реалност, идеално–материално. Тук светът е нещо срещу нас, които говорим. Това деление не предава живата ситуация на говоренето като акт в света.

Второ, тук не се разпознава относителността на 'езика' като местен език, езикова позиция, локална мрежа. Няма 'език като такъв' отделно от 'свят като такъв', взет без езика.

Трето, езикът и светът са взети в еднозначно съответствие. Но те са едно живо цяло, в което говоренето се включва в съвместна дейност по ресинтез на споделен живот на индивиди в езиковата общност.

Четвърто, светът е живот и има формата на синтез (ресинтез) на човешка жива форма.

Светът, в който говорим, не е обективна реалност срещу езика и срещу нас, а комуникативен живот в езикова общност на човешки индивиди. Това открива разбирането за реалната относителност.

Реферира се 'в мрежа'.

Думата 'лавина' е разбираема само в единство с думите 'сняг', 'склон', 'падане' и т. н. Така тя се и дефинира. Дефинирането на думата вече въвлича семейство от думи, в които референцията става референция, т. е. думата получава значение. Ако просто посочим обекта на чужденец, за да разбере думата, той вероятно ще сгреша. Думата 'кенгуру' е създадена от грешното тълкуване на посочването 'Какво е това?'.

Референтът не съществува отделно от другите референти. 'Нещото' не е нещо извън другите 'неща'. На практика различни култури имат различни мрежи от думи, посочващи различни форми в реалността в различни съотношения, положени в граматичната форма. Ескимосите различават повече от десет форми на сняг, и това 'на сняг' е лош превод на нашите езици на прецизното различаване, важно за оцеляването в арктическа среда.

Езиковите форми 'строят' картината на света – Боас

Франц Боас (1920): „Мнозинството хора нищо не знаят за категориите, лежащи в основата на езика и оставащи неосъзнати преди систематическото изучаване на граматиката. Но въпреки това именно лингвистическите категории ни заставят да виждаме света от гледна точка на определена система понятия, прилагани от нас, поради незнание на законите на развитие на езиците, за обективно-дадени категории и на свой ред въздействащи върху формите на нашето мислене“ (Боас 1997, 525–526).

Езикът е относителен – говори се в рамките на езиковата общност, частично съвпадаща с културна общност. Осъзнаването и обясняването на езиковата относителност е акт с фундаментално значение за лингвистиката и философията. Това е направено от Франц Боас, Едуард Сепир и Бенджамин Уорф. Сепир и особено Уорф правят съществени стъпки за философското осмисляне на тази относителност. Справедливо е да се сравни релативистичната лингвистика с релативистичната

механика спрямо класическата. По същия начин класическата лингвистика и философия не осъзнават относителността и грубо обобщават западната граматика и философия като всеобща човешка граматика и философия.

Грамматична относителност

Тук се говори за естествените езици, а не за изкуствените. Според приетата тук дефиниция без претенция за оригиналност: „*Естествен език* – спонтанно възникнал в еволюцията на общността местен език. Има изключения, което още веднъж потвърждава относителността и опасността от заблуда във всяко априорно построение – създадени са и изкуствени национални езици.

Изкуствен език – съзнателно създаден език за описание на виртуална област. С изкуствения език се синтезира (описва) артефакт – математическа теория, логическа теория, модел, компютърна програма“ (§ 78).

‘Дълбинната граматика’ – теоретичен конструкт

Установяваме, че векове преди стоиците в Индия са създадени понятия за основни части на речта: име и глагол, съответно на изречението: субект и предикат.

В древен Китай, където първите известни засега писмени паметници датират от XIII–XI в. пр. Хр., не са познати трактати по граматика.

На този фон е съвсем нелепо да се определя западната граматика като ‘граматиката’ и западните езици като ‘езикът’.

Генеративната или дълбинната граматика (Чомски и др.) е приложима много добре към огромно множество езици, но с цената на загуба на конкретност. Такава граматика не може да ни помогне да ‘пораждаме’ само смислени изказвания на далечни езици като китайски, японски, африкански и индиански езици.

Не е установимо дали в мозъка на човека има закодирана някаква примитивна граматика. Оказва се, че ‘предмет, свойство и отношение’, както и ‘обект и процес’, не се намират като части на речта (съществително–прилагателно или субект–действие–обект) във всички езици.

В китайския език няма дума за „обща идея“

Хаджиме Накамура: „От друга страна няма дума, която да съответства на западния термин „обща/абстрактна идея“. Поради техния синтетичен и обособен характер китайските думи са по-скоро собствени имена, отколкото нарицателни имена в западните езици – например, многото думи за ‘реки’: хо, джиян, и т. н...

Китайският начин на изразяване на понятията е конкретен. Така за термина ‘епиграфия’ китайците използват графично конкретния израз ‘писане върху метал и камък’...

...В изразяването на атрибутивни качества те клонят към използване на конкретни числа, така за ‘бърз кон’ те използват ‘циен-ли-ма’ (кон добър за хиляда ли (едно ли = 1890 фута); за човек, надарен с ясно виждане те използват израза ‘циен-ли-йен’ (хиляда-ли-зрение). Тези числа не се използват в обикновения количествен смисъл, а означават качества, които са изразени в западните езици с по-абстрактни термини. Двата йероглифа ‘мао-шун’ (алебарда и щит) образуват компаунд, използван за да означава ‘противоречие’, и нито един друг компаунд не е използван за изразяване на това понятие.’ (Nakamura 1964, 179)

В китайския няма ‘части на речта’

Всеки изказ в един естествен език носи специфичната локална отнесеност на говоренето към локален общностен живот.

Пример с китайска фраза.

„Ти си дъщеря на стария водач!“ – четем превод на реплика от китайски филм. Фразата може да се напише на китайски така: **是女儿的老** и се чете по следния начин: Nǐ shì nǚér de lao

lǐngdǎo – където 'ni' е 'ти', 'shì' е 'си' (shì обозначава 'да, действително' и в този контекст 'спомагателния глагол' 'съм', 'nǚér' е 'дъщеря', 'lǎo' е стар, 'lǐngdǎo' е водач.

Това е комуникативна ситуация в една чужда на нас култура. Каква е реалността на това изречение? 'Ти' 'си' 'дъщеря' 'на' 'стария' 'водач' – *ниито една от тези думи няма реалност в сетивния свят. Никоя от тях няма пряк референт в свят преди езика.* Всички тези думи са елементи на една из-мислена реалност. Според словоредата си ингредиентите могат да се определят така:

- а) 'Ти', Nǐ – подлог, който е комуникативен полюс и е нереално извън 'аз';
- б) 'си', 是 shì – 'спомагателен глагол', частица;
- в) 'дъщеря', 女儿 nǚér – част от сказуемо, отношение на родство;
- г) 'на', -de 的 – частица, определя притежание или суровина;
- д) 'стар', 老 lǎo – определение, част от непряко допълнение друга релативна дума спрямо 'млад';
- е) 'водач', lǐngdǎo – непряко допълнение, чисто социална функция.

Само мястото в изказването придава на тези думи синтактична функция.

Виртуална (знакова) относителност: определеност на знаци спрямо други знаци.

Доколкото определянето е отнасяне, различни отнасяния дават различни определения. Неотнасянето е неопределеност. Безотносителното е неопределено.

Няма разчленени преди изречението съществителни, прилагателни, глаголи. Речниците дават множество различни преводи и те са контекстуални. Например няма една дума за 'стар'. Няма една дума и за 'водач' – 'водач на опозиция' се казва различно от 'водач на семейство или клан'. В китайския въпросните 'части на речта' са нещо виртуално, а 'частите на изречението' са функции, определяни от служебни думи и място в изречението. Словоредът и коренната за него структура S–V–O обаче съвпада със словоредата в повечето индоевропейски изречения и в частност в българския. Това значи, че редът субект–действие–обект, макар и неединствен, е много траен и изразява една перцептивна форма, споделяна от хората в различни езикови общности.

Реална отнесеност на фразата

Фразата е потопена в света и все пак *смисълът ѝ живее в една езикова общност, в една културна реалност*, в една разбираема за членовете на тази общност реалност.

Реална отнесеност/ относителност: определеност на моменти в жизнен процес, смисленост. *Реална относителност на знакови форми:* смисленост на знаковите форми като моменти от човешки жизнен процес.

Фразата не би била смислена, ако изцяло е измислена и няма никакъв осезателен досег с реалността извън нея. *Всеки опит да кажем нещо смислено в естествен език отнася към сетивната реалност на телесни възприематели.* Например „Ти си дъщеря на стария водач“ е фраза, отправена към младо момиче и в нея се говори за нея и баща ѝ.

Реална относителност. Виртуалното присъствие на езика заедно с мисълта в света е възможно само доколкото има живия свят. Т. е. 'езиковата общност' е малка част от 'перцептивната общност', от общността на вида *Homo Sapiens*.

Менталната реалност на фразата, сетивната реалност, която стои заедно с нея и нейното осмисляне в акт на разговор са три различни 'проекции', които се описват тук като виртуална и реална отнесеност в *различни отношения* и се обясняват от принципите на виртуалната и реална относителност.

Форми на виртуална езикова отнесеност

Учене на роден език, мислене на роден език, общуване в езикова общност, са форми на *виртуална езикова отнесеност*. Тук отнасянето към света не се осъзнава специално и така не се осъзнава и родният език като нещо отделно от света.

След това идва изразът извън индивида и извън общността:

- говорене на събеседник от своята езикова общност;
- слушане на събеседник от своята езикова общност;
- изпълнение на общностни действия по колективното оцеляване: лов, приготвяне храна, събиране, посев, поливане, окопаване, прибиране реколтата; обичайни процедури, церемонии, обреди, празници;
- превод между събеседници от съседни езикови общности;
- обмен на опит между съседни общности без бариери в разбирането.

Изказвания за миналото и бъдещето

Изказванията за миналото и бъдещето са изказвания за виртуалности. Но те не са еднотипни по смисъл с изказванията за 'дължина на вълната'. Дължината на вълната е понятие, а миналото е жив спомен, както бъдещето е живо очакване. Те не са езикови форми, артефакти, а феномени или 'ретенции' и 'протенции' (Хусерл).

Изказванията за минало и бъдеще обаче се различават от изказвания за пространствено невъзприемани обекти, например далеч от нас. Те са изказвания относно невъзможно възприятие до сега или занапред. А изказванията за теоретично предполагаеми обекти са по принцип чужди на перцепцията (освен само като представа по аналогия), и са изцяло знакови.

Виртуалността на знака като артефакт е различна от виртуалността на миналото или бъдещето възприятие.

Езикова интерполация

Свързан с предишните разсъждения е въпросът: „Дали и доколко използваната изкуствена дума без референт в перцепцията си създава референт?“ Това е въпрос за 'езикова интерполация'. Има обекти, въведени чрез езика, без да са налице перцептивни референти, а само следи.

Следата е следа само относно събитие или нещо. При липса на събитието или нещото то не може да остави следа. Тогава предполагаемата следа без нещото си остава езикова интерполация.

Езикова интерполация: виртуална проекция на смислена информация от реални феномени чрез знаци към имагинерни феномени.

Ние различаваме език и свят в направлението говорене–възприемане. Там, където липсва опит, езикът и мисленето го допълват чрез прилагане на предишен опит или обобщение и въображение.

Дума без референт в перцептивния свят, дума – плод на интерполация, да речем 'кон-ност' ('като такъв') е лишена от реален референт. Тя обаче има виртуален референт – *понятие* или реален косвен референт – *феномен-следа*. Такава дума е допустима, ако се съзнава като интерполация на определено понятие или следа. В противен случай ние приемаме нещо нереално за реално.

Там, където е виртуално уместно използването на дума или понятие, за да се опишат адекватно феномени, те могат да се използват, но да се държи сметка за интерполацията. В противен случай те са просто езиков шум и могат да заблудят относно реалността.

Невъзможно е априорно решение относно статуса на типовете референти. Не можем априори да определим, както се надява Хусерл ('регионалните онтологии' в *Идеи за една чиста феноменология*, 1913) всички възможни предметности чрез интенционалността на 'трансценденталния опит'. Положението си остава проблематично. Философията не може да си свърши работата веднъж завинаги. Тя постоянно трябва да изследва възможните нови типове феномени и да открива типове реалност или виртуалност.

Само възприятията във 'възможни опити' ще решават за всеки тип 'предметност' какъв е нейният статус и статусът на говоренето за нея.

Думите като знаци са виртуални.

Самите думи са 'по природа' виртуални. Физиката казва: „Честотата на електромагнитните вълни се възприема като цвят“. Истината на реалната перцепция е: „Цветовете са цветове, а не нещо друго“. Те само се изказват, описват, проецират във физиката като честоти.

Дали това са два речника или две 'концептуални схеми'? Не, защото *цветовете не са 'концептуална схема', а са квалити*.

Понятията са условни, зависят от теорията. Понятията са променливи, зависят от промяната на теориите. Но не са условни и променливи по същия начин живите възприятия.

Думата 'червено' е не по-малко чужда на усещането за червен цвят от думата 'честота'. Червеното като цвят е безусловно, а думата е условна.

Думата не може да създаде представа за цвета у спяпороден, а виждащите, макар и да не знаят думата, виждат и могат да уточнят какъв цвят виждат.

Понятията-думи, макар и условни и чужди на възприятията, се приемат като 'същности' и 'изместват' възприятията от тяхното първо място в света. Това става неусетно в процеса на разрастване на писмената култура. С това жизнената среда се замества от културния континуум, а самият живот се редуцира до символни комуникативни действия.

Пълният изказ на реален феномен е утопия.

Дължината на един словесен поток, опитващ се да *изкаже пълно* дори една моментна ситуация, *клони към безкрайност*. Това е така, защото феноменът няма сам по себе си определена граница. Тя се генерира само в отнасяне към друг феномен, във верига или мрежа. На това ниво феномените се 'разчертават' от знаците. Налице е неопределеност на света пред езика. Ако трябва да се изкаже всичко, което се преживява, езикът никога няма да е достатъчен.

Изказите са отнасяния към език – виртуално, и към феномен – реално. И в двете отнасяния те се поместват във вериги на синтез. Тези вериги са определени и с това ограничени в конкретен жизнен процес. Изказът живее на фона на живота и разчита при съобщаването на идентичен жизнен поток (форма на света). Когато изказвам червеното, сладкото, радостта, мисълта за света, аз разчитам на разбиране на основата на жизнен фон. Разчитам на 'пред-разбиране', което в огромния си масив е подредба на квалии и след това е нареденото общо описание, културна идентичност. Това прави възможен разговора не само между хора от една култура, а и транс-културното общуване.

'Противоречия'

Всичко, което се казва смислено, е синтез на различни думи, а това е противоречие, преди да се определи единството им. Ако това не се осъзнава, напразно се търси чиста не-противоречивост и свобода от парадокси.

'Парадоксът на предикацията' се състои в едновременното различаване и отъждествяване на субекта и предиката. „Тревата е зелена“ е парадоксално изказване, защото в него се казва, от една страна, че ако тревата не е зелена, няма да е трева, а от друга, че тревата е зелена не по природа, а в ситуация.

„Това растение цъфти“ е изречение от обикновената реч и изглежда съвсем нормално. То е пронизано от парадоксалност. „Това растение цъфти и не цъфти“ руши самò смисъла си. Но 'това растение' е това растение преди цъфтенето си, за да цъфти именно то. Тогава 'това растение' не цъфти.

„Този човек се е променил“. Ами като се е променил, как така продължава да е 'този'?

„А' се променя“ имплицира, че А остава същото и че не остава същото. Точно онова в А, което се променя, вече не е А, следователно не А е субект на промяната.

Така намираме, че коренната субектно-предикативна структура в езика не е свободна от *противоречие* и *парадокс*, а това важи в по-висока степен за производните структури. Но по-важно е, че така откриваме несъизмеримост и *неедноформеност на свят и език, на възприятие и говорене*.

Тази парадоксалност е вкоренена в езика като динамично отнасяне. Тя е неразрешима във конкретни вериги. Противоречията се абсорбират без загуба на смисъл в обикновен контекст на общуване във всекидневието. Но в необикновени ситуации, които често са критични и жизнено важни, тази парадоксалност е разрушителна.

В изкуствени езици и описания въпросната парадоксалност е неопределеност и се избягва. Затова се и създават изкуствените езици – за да превъзмогнат неопределеността на естествения език.

В ранния будизъм отхвърлянето на неизменен 'Аз' е довело до възражение в дебата относно отговорността: „Ако човекът откраднал парите не е същия, който хващаме и съдим, тогава как е възможна отговорността“?. Будистите се справят с казуса, като определят кармата и отговорността

вън от субстанциалното тъждество: Аз-ът – това е дума за поредица от причинно свързани моменти, състояния на психофизически комплекс, който се променя.

Реална езикова относителност

Реална езикова относителност

’Реална езикова относителност’ означава отнесеност на всички езици към света-живот при взаимната си отнесеност един към друг.

Принцип на реалната относителност.

Смисъл е момент в жизнен процес.

’Жизнен процес’ тук е всеки процес, който се извършва *от*, а не се случва *с* човека като жива форма. ’От’ тук означава активност за възстановяване и разширяване, а ’с’ – пасивно и спонтанно разпадане на живата форма.

В понятието ’обща относителност’ (Айнщайн) гравитационната и инертната маса на телата се отъждествяват и движенията и състоянията се определят в гравитационни полета. В реалната езикова относителност мнимата безкрайност на относителността на езиците и неопределимостта ѝ се ’затваря’ с разбирането за ’гравитацията’ на езиците към света, за тъждеството между инертната маса на отдалечаването и приближаването между езиците като културни маси и самите тези маси. Тежките култури увличат леките в свои периферии, а ’падането’ (претопяването на една култура от друга) и ’циркулирането в орбита’ (периферията на голямата култура) се обяснява с наличието на гравитационни полета на човешките форми на живот.

Езиковото общуване има жива човешка форма.

Речта и писмеността организират общностен живот. Речта и писмеността синтезират форми, предназначени да организират местен живот. Разговорът е обмен на информация, който прави възможен смислен съвместен акт. Без обмен на съобщения няма как да се осъществи координирано усилие или конкуренция в борбата за оцеляване. Писането е акт на фиксиране на речта, който я *запазва във времето и пренася в пространството.* Затова то е необходимо преди всичко за администрацията, икономиката, правото. В писмеността се създават абстрактни понятия и концепции. Писмената култура се предава не само в поколенията, а и в други култури. Така гръцката писменост прави възможна гръцката философия и наука. Елинската писмена култура изразява и разпространява достигнатото от няколко култури около нея (например египетската геометрия, архитектура, пластично изкуство и т. н.). Такова е нейното място като начало на европейската цивилизация.

Речевите и писмените актове са модели на колективни жизнени процеси. В тях се определя хода на ре-синтеза на социални структури, институции и духовни форми. В общността има основни речеви и писмени текстове: обредни фрази, обредни писмени знаци, молитви, инструкции за земеделие, за лов и за животновъдство; заповеди, правила за административен живот, съдене, удостоверяване на собственост и т. н.

Естественият език насочва поведение.

В местния език се изказва онова, което следва да се прави в една общност в определени условия.

Речта е символно поведение. Тя очертава виртуално контурите на реално решаване на проблем.

Например срещаме табела: „→18 км язовир Студена“. Този текст-графика определя действие (посока и разстояние на движение към цел). Той ориентира хората, които го разбират.

Освен речта са налице действия, актове, жестове, които говорят за намерения, нагласи, изисквания. Когато почукаме на врата отвън в нашата култура, това е молба да влезем.

Езикът с-поделя смисли между индивиди и така очертава синтеза на общностния живот.

Няма никакъв смисъл езиковият синтез в изолиран индивид. Това изглежда очевидно, но не съвпада с разбирането за езика като ментална форма, застанала срещу света.

‘Аналогово–цифрово’

Тази опозиция е представима чрез опозицията реално–виртуално. Реалната отнесеност спрямо виртуалната обяснява отношението на аналогово към цифрово означаване (описание), като ‘смисъл на информация’ спрямо ‘количество информация’, като ‘смисъл’ спрямо ‘значение’. Историята на компютърните технологии показва, че аналоговото означаване е далеч по-несъвършено от цифровото. Това означава, че знакът е свободен от изобразяване. Такава е историята и на писменостите – тя започва с образи, пиктограми, идеограми и продължава с все по-абстрактни знаци. Най-абстрактните знаци образуват най-простата знакова система. Това е двоичната цифрова система на смятане.

Но всяко цифрово представяне на информацията е само средство за аналогово представяне. Ние работим реално с компютрите не чрез цифровите информационни единици и редици, а с аналоговите *бутони, мишки и дисплеи*. Ние пишем програми, за да решим реални проблеми чрез модели и алгоритми. На елементарно ниво всичко е записано на двоичен език. Но *всичко в технологията е приспособено към човешкото тяло*. Това се обяснява с *реалната отнесеност* или осмисленост на виртуалните езикови форми.

Езиковото поведение създава ред от хаос

„Специфичната роля на езика спрямо мисленето не е да създава материално звуково средство за изразяване на понятията, а да служи за посредник между мисълта и звука, в резултат на което тяхното единение задължително довежда до съответни разграничения на единици. Мисълта, хаотична по природа, е принудена да се уточни, разчленявайки се. Няма следователно нито материализация на мислите, нито спиритуализация на звуковете, а става дума за тайнствения в известен смисъл факт, че ‘мисълта-звук’ крие подразделения и че езикът изработва своите единици, формирайки се между две аморфни мисли“ (Сосюр 1992, 142).

В този пасаж блестящо е описано извличането на ред от хаоса чрез речта. То потвърждава развиваната тук философска теза за *жизнения процес на говорене като ресинтез* на фона на спонтанен хаос. Още преди Витгенщайн да потвърди класическата догма за езика като отражение на мисъл и на свят в своя *Трактат*, Сосюр вижда напред към неопределеността на мисленето спрямо синтеза на речта. Това е свидетелство, че езиковата относителност в общи рамки, като вариантна отнесеност на реч към мислене, не е екзотично откритие, а елементарен факт в лингвистиката от самото ѝ съвременно начало (1916).

Сетивните модалности са едни и същи за хората.

Сетивните системи и модалности са ‘едни и същи’ при всеки здрав индивид. Квалиите имат ‘едни и същи’ качества. Но това е непостижимо реално, а само чрез съгласуването между усещашите индивиди в общуването и дейността им. Затова съществуват езиците – в тях виртуално се познава другия, доколкото той не е достъпен реално.

Еднаквото възприятие прави възможно разбирането дори между коренно различни култури в екстремни конфликти като Конкистата на Мексико от 1520 г. нататък. Войникът на Кортес Бернал Диас дел Кастильо не свидетелства за нерешими проблеми в общуването с ацтеките. Налице е взаимно изкривяване в крос-културното възприятие и описание. Например изобразените от ацтеките пуми и ягуари се разпознават от испанците като лъвове и тигри. Местните божества се разпознават като дяволи.

Но няма непреодолима пропаст, която да прави невъзможен съвместният живот на хора от толкова различни култури. Наистина в десетилетията след Конкистата настъпва катастрофа, но в следващите епохи двете култури се обединяват – местната култура е почти претопена от западната.

Глобална реална относителност

При отчет на различията езиците са разбираеми, смислите са съобщими и светът е един за всички езици в една форма на живот – човешката форма.

Реалната относителност тук е, че за всеки субект (индивид, група, езикова общност, култура), който говори, пише, действа заедно с други субекти, всички те са *заедно в един свят*. За мен е ясно, че

ние с другия сме телесно в едно пространство-време, имаме една телесна (човешка) форма, говорим, изразяваме и жестикулираме разбираемо и в крайна сметка живеем заедно.

Понятията и референтите не се пренасят между членове на езикова общност. Нищо не се пренася, а е налице общ континуум с гравитационно поле, оформено от жизнения процес на езиковата общност.

Не можем да имаме в ума си *същото*, което има онзи, който ни говори. Дали другият ме разбира, не е въпрос на диалог между монади, а е прагматичен въпрос на комуникационно телесно-знаково взаимодействие. Ако кажа на събеседника си: „Дай ми тази кърпа“ и той ми дава кърпата, значи ме разбира. Тук е неуместно каквото и да е задълбочаване и уточняване, защото ще се стигне само до неразбиране. Например аз го питам: „Как разбра, че говоря за тази именно кърпа, като има още една“? Той ми отговаря: „Ами тази е по-близо до мен“. Мога да продължа: „Но щом аз казвам 'тази', значи имам предвид 'кърпата до мен'". Това може да продължи неограничено дълго.

Разбирането няма дъно, а реална отнесеност към жива ситуация.

Не винаги разбирането е ясно. Мога да му кажа: „Снегът е бял“ и той да ми отговори: „Да, наистина е бял“, без да знае какво значи моето бяло. Ние не можем да знаем какво 'има предвид' другият в ума си, а само вярваме, че виждаме онова, което той вижда.

Няма неутрална езикова позиция, от която да се прецени, че аз разбирам някого. Но разбирането е налице, когато пред нашите две тела е един и същ предметен свят. Това е 'интерсубективна трансцендентност' или 'недостъпност на чуждия референт' (а не изобщо на референта). Това е неопределеност на разбирането. И в същото време това е ситуация на истинско разбиране и съдействие, тъй като живеем споделен живот (реална езикова относителност).

Не е нужно и не е възможно перфектно разбиране. Обикновената комуникация е максимално ефективна. В една общност речта върши онази работа, за която е създадена. Между общности преводите вършат онази работа, за която се правят. В естествена комуникация са допустими всякакви средства за комуникация: жестове, мимики, смесени езици. Откакто съществуват културите, съществува и комуникацията между тях: стокова размяна, бракове, обединения, конфликти. Всичко това се е правело и се прави и без взаимно знаене на езиците.

Езикът е определен и ограничен от телесната форма.

Хората имат *реч* и това е *телесен* феномен. Човешките същества говорят, 'защото' имат човешка форма. Не само човек, но и другите същества имат системи от знаци за комуникация. Една система е знакова, когато служи за комуникация между индивиди. Ние намираме, че между индивидите от други видове също се обменят знаци, сигнали, информация. Трептенията на пчелата, когато съобщава на своите сестри къде има прашец и колко, не са моменти от самото събиране на прашец, а означаване, направено по повод събирането на прашеца. При това знаците не са отделени рязко от експресиите и действията. Емоционалните състояния се изразяват, проявявайки се чрез характерни звуци и актове и са константни за един вид като шимпанзето. Тези актове не означават и не изразяват в семантичен план, те експресират състояния, те са моменти от тези състояния.

Изглежда че и чисто знаковите, а не афективните прояви и системи от актове са фиксирани като сетивната подредба и са част от тялото и неговата активност, както при човека са първосигналните форми на активност.

Езикът е адаптация.

Езиците, като всички форми, които живите същества са получили или развили, са адаптации. Всеки човешки език служи за оцеляване и възпроизвеждане на човешки същества, популации от вида *Homo sapiens*. Това е реална относителност на езиците, в която 'езикът' е универсален за хората и за други видове. Няма човешка общност, която да не притежава естествена реч.

Описанието и обяснението на езика като функционален и еволюционен феномен е налице в съвременната лингвистична наука. „Еволюционната теория предлага ясни критерии за това кога една форма трябва да се отнесе към естествения отбор: сложният дизайн на някоя функция и отсъствието на алтернативни процеси, способни да обяснят тази сложност. Човешкият език отговаря на този

критерий: граматиката е сложен механизъм, създаден за преход между пропозиционални структури чрез последователна намеса“ (Pinker and Bloom 1990, 707).

Естествените езици са форми на комуникационно поведение в определени култури. Понятията на различни общности са съотносими, но остават различни. В християнството и исляма 'религия' е отнасяне към трансцендентен Бог, а в будизма 'религия' е отнасяне към чиста жива природа (на ума). Това различие е проецирано в множество културни феномени в сферите на религията, морала, образованието и т. н. до икономическите практики.

Без реална позиция няма споделяне на света.

Теоретиците на езика, културата и онтологията, които осъзнават и обясняват феномените на относителност, намират езиковата реалност за *безбрежно релативна и несъпоставима с реалност извън езика*. Но хората свързват дума и перцепция (образ), взета от областта извън езика. Те превеждат думите от чуждия език на своя чрез образите, както в случая с пумите и ягуарите, разпознавани като лъвове и тигри от испанските войници. Така впрочем хората учат и родния си език.

Дефиниция 5. *Реална позиция*: момент-място на живеене като човешко същество: 'аз–тук–сега'.

Тази позиция е реална с това, че е неотносителна, невариантна спрямо относителните и вариантни позиции на събитията в света. Тя е център, нулева точка на координатна система, в която се поместват и стават събитията в света. 'Тук-сега' е непосредственото изпитване на живота, и тук-сега се поставя 'там и тогава' на каквото и да става. Тази позиция е недостъпна за друг, освен за 'аз', който изпитва това да си човешко същество.

Тази позиция е единна и е една. Липсата на позиция е липса на форма и липса на комуникация. Двойната позиция е езиков хибрид, в който се общува между различни позиции – тя е виртуална проекция на реална съпоставеност на два индивида или две общности. В науките и другите формализирани области на описване двойната позиция е неопределеност и разрушава описанието. „Мозъкът мисли“ е типично хетерогенно изказване, което не изказва никакъв феномен, а съединява езици с тотално различна форма. Затова проблемната сфера на 'mind–body' е безнадеждно неразрешима в рамките на хетерогенните описания.

Реално ние навързваме квалити във феномени и говорим за тях, разпознавайки в другите хора същите квалити и феномени. Ние сравняваме и разбираме чужди описания с наши благодарение на такова разпознаване, но с това чуждите описания на чужди за нас 'обекти' не стават 'свои'.

Без реална позиция светът отсъства като опора. Според Куайн са постижими само независими интерпретации в различни отправни езикови системи. Това е приемливо като разбиране на невъзможността за трансценденция на жизнения свят, конфигуриран винаги около индивидуален жизнен център. Но това не отчита факта на успешното съвместно живеене на света до степен на автоматично съгласие за неговата идентичност и независимост от индивидуалното възприятие.

В крайна сметка идеализациите на Куайн за относителността нито използват фактите, описани в лингвистиката, нито се използват в лингвистичната теория. Това е така поради радикалния релативизъм. Емпирично нещата, които той казва за езиците са хиперболизирани. Куайн не се позовава на научни изследвания върху неопределеността на преводите и относителността на езиците. Експериментите от типа на 'гавагай' и 'Пегас' са концептуални и с това вече зависими илюстрации на мисловни експерименти.

Перцептивна проекция на реална позиция

Ако всяко изказване е осмислено в човешки жизнен процес, тогава как са осмислени изказванията за Големия взрив и за динозаврите – без съмнение невъзприети от никой човек. „Динозаврите са живели преди 150–60 милиона години“. Да приемем, че знаем това с положителност, защото палеонтолозите са открили множество вкаменелости и кости от тези животни. Тяхната въглеродна датировка в едър мащаб е несъмнена.

Това е философски казус, зсягащ езиковата относителност. Ние привично говорим за динозаврите както за животни, които са живели до вчера. Но *живите динозаври не са били възприемани от хора*. Само ние сега възприемаме техните костни остатъци. Тогава какъв е смисълът на твърдението: „Динозаврите са били на Земята преди 100 милиона години“?

Казусът с динозаврите е добър тест за типа анализ и феноменология, който се разработва тук. Казусът може да се изкаже така: Какво намираме ние в света, което се изказва: „Динозаврите са живели преди 100 милиона години“. Не бива да се подвеждаме от актуалното възприемане на техните следи, когато си представяме как се разхождат пред нас. *Реално динозаврите са изглеждали по различен начин, защото са били възприемани от други същества.*

Подобно сравнение ние правим постоянно, говорейки с другите хора. Подобно е движението на представата от човек към друго същество. Макар и нерешим, въпросът „Как ти възприемаш това дърво“? се решава в комуникацията съвсем просто: чрез спонтанна проекция на моя жизнен свят върху чуждия. Този въпрос се решава преди науката и всяко описание. Научно той е нерешим.

Езиковите форми и актове са непосредствено потопени в жизнени процеси.

Няма рязка граница между говорене, виждане и гледане (реч, възприятие, усещане). Няма обособени сфери: език–мисъл–перцепция–сензибилитет–реалност. Няма обособени актове: говорене–мислене–възприятие–усещане. Всички те са претопени в цялостни жизнени процеси.

Общата езикова относителност обяснява следните феномени: учене на език, преводи, интеркултурни диалози, крос-културен опит, сблъсъци на култури, поглъщане на едни езици от други, както и дистантно неразбиране между култури (езикови общности). Всички тези феномени са взаимодействия в гравитационните полета на езикови общности от една форма – човекът. Ако се ограничим само до общото неразчленено разбиране за относителността, не можем да обясним огромното множество крос-езикови факти. Ако не е налице обща отнесеност към човешки жизнени процеси, различните езици не биха били сходими и не биха взаимно или разбираеми, както без общата относителност не е описуемо взаимното разполагане на неинерциалните системи в едно конфигурирано от гравитационните маси пространство.

Не ми е известно до този момент да е концептуализирана 'реална относителност' в допълнение към 'относителността' на езиците и културите, макар че съществува разбиране, че 'човешката природа' е обща среда и форма на културите, а 'светът' е общото поле, към което се отнасят езиците.

Езикът работи заедно със сетивата.

и е смесен със сетивното възприятие. В мозъка се смесва сетивната информация с информацията от езика и мисленето. Езикът, отнесен само към мисленето, без сетивата, създава илюзии за самостоятелна реалност на мисловно-езиковото.

Всички езикови деления са относителни и са не произволни, а смислени, само заедно с възприятието и мисленето.

Знанията са телесно позиционирани. Знаем нещо, когато го изпитаме като собствен живот, а не просто когато имаме понятие за него. Знаем език, когато го говорим адекватно в ситуации на естествено общуване. Знаем цветовете, когато ги виждаме, а не когато имаме понятие за тях. Знаем състояния и процеси, неща и събития, когато ги изпитваме. Знаем практики, умения, изкуства, когато можем да ги правим. Знаем теория, когато можем да я използваме.

Преводът се корени в споделения свят.

Преводът е възможен и адекватен, *доколкото живеем в един свят*, имаме една сетивност, сходими възприятия и понятия. Тогава можем да предадем в паралелен изказ един изказ на света.

Преводът не е съотнасяне на думи едно към едно. Думите, понятията, изразите, изреченията, граматиката на езиците не са паралелни и не си съответстват еднозначно. Те са 'сходими' само извън себе си, сетивно и мисловно. Превежда се не висяща езикова форма, а смисъл. Преводът на много общи местни понятия е неопределен или силно описателен. Защото тези понятия са далеч от сензибилиите и са елементи от локални понятийни мрежи.

Когато превеждаме санскритски термин на западен език, ние губим и променяме съдържание. Думата 'съществуване' може да бъде приблизителен превод на санскритска дума *astiva*, както обаче и на *bhāva*. От друга страна *bhāva* се превежда също и като 'природа'. Един превод на подобни големи местни понятия изисква задължително обяснение чрез представяне на контекста или част от концептуалната система, в която оригиналният термин работи.

Без свят извън езика думи от един език не могат да съответстват на думи от друг език по никакъв начин.

Преводът не създава ново знание.

Изказите на света са живи актове в групи от индивиди.

Те решават проблема колективен живот. Изказите не са предназначени да отразяват или изобразяват света, а да насочват живота в общността. Знаците на животните и естествените знаци на хората съобщават на себеподобните за опасност или храна. Това става спонтанно чрез емоционални експресии и програмирано чрез знакови системи.

Моментите от социалната организация са решения на проблема човешки живот. Културата, историята и цивилизацията са натрупване на светоописание с оглед оцеляване и експанзия на общност. То започва в езиковата форма, в локалния език с локалната граматика и продължава в митовите, религиите, историческите разкази, опитното знание, практиките, изкуствата и науките.

Няма сурови данни от независим свят, които подлежат на културно описание, а конфигуриран според формата на възприемателя свят. В сетивните възприятия няма опитно установима и ясно определена, а значи смислена, разлика между данни и описания.

Но описанието спонтанно се включва и то вече носи интерпретация. Няма нужда от интерпретация на индивидуално ниво. Има нужда от възприятие и разпознаване във формите на тялото (храна, опасност, враг, вкусно, приятно-болезнено). Интерпретацията се прави чрез (когнитивна) матрица на човешка общност, чрез споделено описание, заченото още в структурата на самия местен език.

‘Гравитация’ на естествения език

Естествените езици са местни знакови форми, които създават *полета на осмисляне*.

Хоризонтът, в който живее една културна общност, определя смислите на артефактите и специално на изказите и описанията. Това е сферата на реалната относителност. Това пространство (поле) е ‘изкривено’ спрямо въображаемо виртуално пространство на обмен на информация. То е ограничено и съвпада с виртуалното пространство на езика, доколкото културната общност съвпада с езиковата общност. Информация може да се предава виртуално неограничено..., но нейното интерпретиране е зависимо от локални жизнени процеси“ (§ 135).

В полето на осмисляне действа гравитацията на езиковата общност. В него всичко се казва и осмисля във форми на местни жизнени процеси. Квалии и форми, попаднали в хоризонта на този език, се изказват и споделят в неговите форми – виртуално, и във формите на дейности на общността – реално. По силата на тази гравитация чуждите създания, изрази и думи се оказват *инертни* – те *оказват съпротива* и трудно се разбират и усвояват от местните хора. Тук се установява тъждество на ‘тежка’ и ‘инертна маса’ аналогично на Общата теория на относителността. Едно и също е един език (или мрежа артефакти) да е масивен и инертен.

Естественият език е инертен. Големите езици, носители на мощни култури и говорени от много хора, оказват силна съпротива на разтваряне (инертност), а самите те лесно разтварят чужди културни форми (гравитация).

Поставени в полетата на чужди езици, съвременните английски термини и особено научните и технологичните термини заемат място в тях и изместват местни думи.

Естественият език като ‘извор на грешки’

Според ранния Витгенщайн, Шлик и Карнап естественият език крие клопки. Той скрива истинския логически синтаксис и с това смислеността на изказите. Така той подвежда да се говорят наглед смислени неща, но със сбъркан синтаксис. С такива безсмислици е пълна философията. Известно е, че програмата за изчистване на знанието чрез правилния синтаксис не се увенча успех. Работата е там, че *няма верен синтаксис*, тъкмо защото езикът не изобразява света, а само го изразява. В различните култури са развити множество видове синтаксис. Едно и също нещо може да се изкаже добре с различни граматически форми. Оттук утопична е програмата да се постигне веднъж завинаги

изчистване и поправка на изказите на света и премахване на безсмислиците от науката и философията.

Естествената реч е поле за изпитване на онтологии.

Късният Витгенщайн, Мур, Остин, Малкълм, Чизолм, са на по-прав път, като се доверяват на естествения език и го използват за критика на метафизиката и тест за смисленост. Няма причина да се предпочитат други форми на смисленост пред онези, които вече работят в общуването между хората и носят огромни възможности. Много недоразумения във философията веднага се разсейват, щом тя застане пред съда на обикновения език. Впечатляващи са примерите на Малкълм в духа на Мур.

„1. Философът: „Материални предмети не съществуват“.

Мур: „Вие несъмнено грешите, защото ето една ръка, а ето и друга; затова съществуват поне два материални предмета“.

2. Философът: „Времето е нереално“.

Мур: „Ако вие имате предвид, че никакво събитие никога не следва друго събитие, то вие безусловно грешите: нали след закуската аз се разходих, а после взех вана, а после пих чай“.

3. Философът: „Никой никога не възприема материален предмет“.

Мур: „Ако под 'възприемам' разбирате 'чувам', 'виждам', 'осезавам' и т. н., то няма нищо по-лъжливо; защото аз сега и виждам, и осезавам това парче тебешир“ (Malkolm 1942, 346).

Изворът на смисъл не е езикът, а светът-живот.

Естественият език работи добре срещу изкуствените описания, когато сочи света: „Ето тази ръка“. Но това далеч не е прецизно и далеч не винаги е така ефективно. Така, ако философът в примера с ръцете каже, че материален предмет не значи сетивно възприемаем предмет, а субстанция, която съществува без възприемател, то не е ясен отговора на Мур. Би трябвало да си помогнем със света. Ако философът намира смисъл в субстанцията, той трябва да я посочи в света или да посочи нейната липса. За тази цел той трябва да излезе извън концептуалните схеми на философите и даже извън естествения език.

Анализът на езика не води до решаване на коренни проблеми. Цял век работа върху езика в западната философия отново ни изправя пред демонтаж на философията. Метафизиката не е толкова заблуда с неправилен език, а загуба на света в езика. *Твърдения, които не стоят пред света, не могат да се осмислят.* Това касае както метафизиката на субстанциите и категориите (докантова метафизика), така и метафизиката на човешкото битие и екзистенциалистите (метафизика на 20 век), и аналитичната спекулация относно 'значението'.

Естествена позиция в 'логос'

'Логос' е дълбоко вкоренена мисловна нагласа на западните хора. Тази нагласа има силата на масова естествена нагласа. Като такава в нея не се осъзнава собствената форма спрямо други форми. Езикът се приема като реалност, която отразява една извънезикова подредена реалност на неща, събития, същности. Това е несъзнаване на виртуалността и относителността на езиковите феномени. В него *не се виждат думите и понятията като артефакти.* Допуска се, че понятията, които създаваме, имат референт в реалността, а не се измислят. Вярва се, че имената са път към същностите. Светово битие и езиково мислене се приемат за единосьщностни.

В Християнството Бог е слово (логос). Светът е направен от нищо със словесен акт. Личното слово на вярващия има сила. Молитвата, изповедта и покаянието водят до благо и опрощаване на греховете. Спасителят идва за това на Земята, за да поеме със слово и спести човешки мъки. Словото спасява. То преподглежда силите на света.

Гръцкият извор в глобална перспектива

Гръцкото начало на Западната цивилизация трябва да се осъзнае в отнесеност към други начала на други цивилизации – виртуално, и в отнесеност към мрежите от локални форми на човешки живот – реално. При това осмисляне Западната култура е определена в глобален хоризонт. Това осмисляне

се прави частично в *De-cogito*, 2007, предхождащо това изследване. Проникването в гръцките извори, което мислители като Хайдегер правят, не е достатъчно.

Приемането на гръцкото начало вън от отнасяне с други начала и траекториите на предшествалите го потоци на култура, в частност египетската култура, е съществено непълно и неопределено поради безотносителност.